

FELSEFE AÇISINDAN PAZARIN DIŞINDAKİ SANAT

IŐık EREN*

ÖZET

İnsan başarılarından biri olan sanat, İlkçağdan günümüze kadar birçok filozof ve sanat kuramcısının ilgi alanını oluşturmuştur. Sanatın ne olduğu, konusu, insan ve yaşamla ilgisi ve işlevi, felsefe tarihi boyunca ele alınmıştır. Ancak, birçok görüş sanatın kendine özgü bir bilgi sağladığını gözden kaçırmıştır.

Bu çalışmayla A. Schopenhauer ve M. Heidegger'in sanat görüşleri ele alınarak, bir bilgi türü olarak sanatın önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sanat, modern sanat, Sanat eseri, hakikat.

* * *

Problem, popüler sanatın olması değil, sanatın sadece popüler bir ortam olarak varolmasıdır.

Sanatın ne olduğu sorusu, her ne kadar ilkçağdan günümüze dek çeşitli sanat kuramları ve felsefe görüşleri içinde ele alınıp irdelenmiş olsa da, yani o, yüzyılımızın bir olgusu olmasa da, halâ sanat bir problem alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Sanatın ne olduğu, kişi ve insanla ilgisinin önemi ve değerinin ne olduğuna ilişkin felsefî sorgulama ve açıklamalar, günümüzde sanat yaşantımızı doğrudan belirlemiş bilgisel bir temel olarak görünmemektedir. Bu yüzden de ne olduğunu tam da anlayamadığımız bu alanın ürünleriyle ilişkilerimizi bilgisel değil, daha çok moda olan aracılığıyla kuruyoruz. Dolayısıyla da kişiler sanat eserleriyle ilgilerini selamlaşma olarak yaşıyor, eserin kendini ve kendinde olanı anlayacak ve değerlendirebilecek kadar sabırlı davranmıyor ve bunun içinde kendilerine süre tanımıyorlar. Hemen her alanda olduğu gibi acele verilen kararlar, sanat eseriyle karşılaşmalarda da en çok yargılar olarak karşımıza çıkıyor. Bu sonucu yaratan ve birbirlerinden çok da ayrı olmayan birçok öge olmakla birlikte, belki de hepsini aynı temelde tutan tek bir ögeyi açık seçik görüyoruz. Bu, 'en kısa zamanda en çok kazancı sağlamak' olarak açıklanabilir.

Sanat alanı -üreticisi, alıcısı ve ürünleri-, artık bir pazar oluşturmuştur. Onun varlığını sürdüren de çabucak alıcı bulup, acele olarak tüketilen ürünlerdir. Bu alanın ürünlerine sanat eseri demek mümkün görünmemektedir. Çünkü bunların üretimi pazar koşullarına,

□ Yrd. Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

modaya, alımlama yetisi ve maddi güce göre belirlenmektedir. Bu yüzden de sanatçılar şirketlerin, şirketler de ilgili alanın endüstri çarkında en fazla 'ne satar?' sorusunu sormaktadırlar. Bu soru, çarkın dönmesi için sorulabilecek en iyi soru gibi görünmektedir. Öyle ki bu soruya en doğru cevabı veren ve yatırımı yapan grupların temsil ettiği alanlar nerdeyse sanatın bütününe temsil eder bir hal almıştır. Öyle ki, bugün Amerikan sinema endüstrisi sinemayı, yine müzik endüstrisi de müziği yaygın bir ağ içinde devindirmektedir ki, sinema ve müzik sanatın iki önemli ve değerli alanı değil, sanatın tümü gibi yaşanmaktadır.

Bugün bu görünümüyle sanata bir pazar olarak bakmak ve onu popüler olarak nitelendirmek, yeni bir adlandırma değildir. Ancak bu adlandırma, sanatın yapılagelen tarzına bir itiraz olarak anlaşılmalıdır; çünkü yaşam alanında hiçbir şey diğer her şeyden bağımsız olarak varlığını sürdürememektedir. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta şudur: popüler sanat, çağın, günün sanat anlayışı olabilir, ama sanatın kendisi, bütünlüğünde, sadece popüler değildir. Bu varlık alanı içinde çabuk tüketilen, tüketildiği alanda etkili olan ürünler kadar, belki eğlendirmeyen, ama kişi olarak kendimize, ilişkilerimize, ide olarak dünyaya ve insana bakmayı ve anlamayı biçimlendiren ürünler de olduğunu, olması gerektiğini bilmek gerekir.

İnsan Olma Problemi

Bugün, dünyanın -insan dünyasının- geldiği noktaya kaygıyla bakmayan kimse yoktur.

İnsan denen varlık türü, insan adını aldığı günden bu yüzyıla gelene kadar, kuşakların birbirine aktardığı, bunun yanında yeni yaşama alanları ve bilme olanaklarının değişmesiyle ya da yeni kazanımlarıyla oluşmuş her bir görüş, anlayış, fikir, kanı, inanç, bilgi, beğeni, kuram, istemeler v.b., varolma yolunda ilerleyen varlığı bugünkü insan olarak belirlemiştir. Her bir kültür, grup ve çevre içinde, tüm sayılanların içeriği ve bileşkesi farklı neden, amaç ve alışkanlıklardan dolayı değişik olabilir, ama bir bütün olarak insan tininin bugünkü durumuna baktığımız zaman "yirmi birinci yüzyılda insan" ifadesinden bir şey anlayabiliyorsak, o halde tüm rastlantısallıklarının ötesinde geleceğe doğru ilerleyen insan varlığından söz ettiğimiz açık olacaktır. Bu varlık, halâ varolma yolunda ilerleyen, varolma tarzını kendi belirleyen bir varlıktır. Acaba varolma yolunda kendini oluşturmasını gerekli gördüğü noktalar ne kadar gerçekleşmektedir, bunların gerçekleşmesinde kişilerin payı nedir?

Bir başka yönden bakarak şunu da sorabiliriz, acaba insan gerçekten de kendi özüne denk düştüğü bir varolmayı gerçekleştirebilir mi? Gerçekleşmesi halinde özün kendini dışarı vurma insan dünyasını nasıl etkileyecektir? Schopenhauer haklı mı? İnsan sürekli varolma ve

varoluşunu gerçekleştirme süreci içinde hep geleceğe atılan, ama özüne uyan bir noktanın parlamasıyla yeniden başa dönüp, kendini arayan, sonsuz bir döngü içinde mi varolacaktır? Bu sorular anlamsız görünebilir, ancak anlamsız görülmesi, acaba gerçekten de insanların ‘insan’ın ne olduğunu sorgulamayı unutmuş olmasından, geçmişten geleceğe taşınan varolma tarzının artık sorgulanmamasından, özüne uyan bir felsefi düşünüşün gerçekleştirilememesinden ya da gerçekleştirilse bile buna kulakların kapanmış olmasından mıdır? Şayet böyleyse, insanlar gerçekten de kendi yurtlarını, öz olarak insanı gerçekleştiremeden, kendi varlıklarından uzağa düşmüş bir halde, akışa kapılarak ve hiç de kullanmaya hakları olmadığı halde insan adını alarak, insanı gerçekleştirmekten uzak bir noktada devinip durmaktadırlar. Heidegger de haklı mı? Şayet insan olma özünden uzakta isek, bunun sorumlusu modern olma isteğimiz mi? Ne olursa olsun insan, insan olmayı ancak akılla, dolayısıyla bilimle, dolayısıyla deneylenebilir alan içinde kalarak, salt düşünsel olarak bilinebilecekleri yok sayarak, kendini ve varlığı mantık içine hapsederek anlayıp gerçekleştirebilir mi? Modern olmak, güç talep etmek, gücü yitirmemek için her yolu, şiddeti evetlemek, varolmayı statü elde etmek ve kariyer yapmak, böylece istediğini tüketebilmek lüksüne sahip olmak, bunu da dünya nimetlerinden yararlanmak olarak yeniden anlamlandırarak anlamak mıdır?

“Yaşam”, insan denen varlığın kendini var etmesi için en temel olanaktır. Bu yüzden de yaşam değerlidir, çünkü ancak yaşayarak varolabilir, var edebilir, insan denen varlığın varlaşmasına katkıda bulunabiliriz. Vara yoğa gülmek, hafifsemek, basit taklit ve anlatımlar karşısında kendimizden geçmek, moda olanı yakın ya da uzak takibe almak, moda olanı reddediyor gibi başka bir modanın içine girmek, başkalarının -çoğu kez de onların da kendilerinin değil, belli bir izm ya da akımın temsilcisi, sözcüsü olan, çoğu kez de belli bir güç grubunun çıkarını gözettikleri için, aslında hiç de yeni ve aydınlanmış bir kafanın ürünü olmayan- görüş, fikir ve saplantılarının penceresinden dünyayı gözetlemek, bugünden yarına düzeni, düzenin sunduğuna eş olan yanlış bir yöntemle değiştirmeye kalkmak, tarih bilincine sahip olmanın önemini bilmeden ya da bundan tarihi olayların sırasını ezberlemeyi anlayan bir doluluk yaşayarak, ders çıkartmaya çalışmak, kaynağından kopmuş eylemlere, kendi işimizden daha fazla önem vererek ve evetleyerek, varolmamızın tek koşulunun bir başka varolan takım, marka, “sanatçı”yla sağlanacağını sanıp taraf tutmak, taraf tutmakla da kalmayıp, hayran olmak, hayranlığı kendini adamak olarak yaşamak, yaşamın tek itici gücünü aşk sanmak ve aşksız yaşanamayacağını ezberletmek, sanatın insana gösterdiği tek olanağın birine duyulan aşk duygusunun “yüceliği” olduğunu zannettirmek, sevmenin öğrenilebileceğini gözden kaçırarak, ancak sorumluluk ve sabırla

yoğrulması gereken bu olanağımızın, kendimize benzerleri seçmek olduğunu sanmak, insan olmanın değil, iyi, güne ve kurallara uyan insan olduğu bilincini aşılattık, çalışmanın hamallık olduğunu vurgulayıp, az emek, çok entrika, sınırsız hilenin sonucunda elde edilen kişiye mutluluk vermesi halinde eylemin doğru olduğunu yaymak, kişilerin kendi olanaklarının gerçekleştirilmesinin önü kesilerek istenen kişinin onlarda gerçekleşmesini sağlamak ve bilim karşısında düşünmenin başka her türünün -şiir de dahil- sadece kişisel hobi olabileceğini, boş zaman geçirme aracı olabileceğini yerleştirmeye çalışmak ve doğru bilgiye değil enfomasyona pencere açmak, açılan bu pencerenin de adeta evrene açılan bir kapı olduğunu sanmak.

Yaşamak, yaşamı yüceltmek, aslında yaşamın insanın varolması ve kendi özüne yol alabilmesi için sorumluluk duygusuyla olabilecek kişisel bir varolma ve varoluş serüveni olduğunu bilmeliyiz. Bunu yürütebilecek yol, bağımsız bir bilme yoluyla gerçekleşebilir, bu ise ancak felsefe, sanat ve bilimi, birini diğerine tercih etmeksizin bir arada değerlendirmekle olabilir. Bu değerlendirme, bu insan başarılarının insan olmayla ilgisini kurabilmeyle mümkündür. Yani bu alanlarda ortaya konan çalışmanın insan için önemi ve değeri görülebilmeli ve insan denen varlığın en çok bu üç alandaki çalışmayla şekillendiği ve yönlendirildiği anlaşılmalıdır. Bu ayaklardan birine daha fazla ağırlık verildiğinde ya da bunların insanın varolma tarzını belirlediği unutulduğunda, insanlık bugün olduğu gibi kendi kurduğu dünyasına yabancı ve mutsuz, acılı kalır. Çünkü o, gerçekten de “yurduna” doğru yürümek isteyen bir varlıktır.

(Peki bu alanların günümüz açısından problem içerdiğini nasıl söyleyebiliriz? Bunu, hem yaşadığımız dünyanın insan problemlerinden, hem filozoflardan -Nietzsche, Dilthey, Husserl, Jaspers, Heidegger ve niceleri- hem de özellikle 19. yüzyıldan -modern olma idealinden- öğreniyoruz. Onların bütünü ve parçayı ayırt eden bakışları, ancak metinleriyle kendimiz tanıştığımızda kendini bizim için, bize açar.)

Kendini yapıp etmeleriyle belirleyen insan varlığı, kendi olanaklarıyla kurduğu dünyasında yaşarken, dünyasıyla beslenerek yeniden kendini belirleyerek, bir döngüde yol alır. Ancak, çemberi aynı noktadan geçmez. Çember bir üst noktada -üstünlük anlamı katmaksızın üst diyorum, daha çok farklılıkların ifade edilmesini diliyorum- farklı bileşenlerle buluşmuştur. Bu açıdan bakıldığında, insan olma hem belirlemesine hem de belirlenmemize katkısı olan bir oluşturdur. Bu serüvende ne tamamen pasif ne de aktif durumdayız. Ancak, akışa kendimizi kaptırdığımız zaman sadece sürüklenen, insan olma durumuna hiç de yakışmayan bir dünyada yer alırız.

İşte bu noktadan dolayı Schopenhauer, önemli olduğunu kabul ettiğimiz bir noktadan hareketle, kişilere, insanla ilgisinde bakmakta;

insana bakarken kişiyi gözden kaçırmamaktadır. Kişiyi ele alırken de o, insan olmayı mümkün kılan başarılarımızla ilgisinde kişiyi önemsemektedir. Belki de bugün, yaşam alanında gözden kaçmamız, yok sayılmamız, sayısal değerimiz dışında bir anlamımız olmadığını düşünmemiz, kişiyi gözden kaçıran ya da çıkararak yeni dünya düzenimizi yüzündendir. O halde bu düzene bilgiyle beslenerek hayır demek, bunun içinde varoluşumuzu -tıpkı J.P. Sartre'ın belirttiği gibi-, özgürlüğümüzü, kendimizi kurmamız gerekir. Kendimizi seçebiliyor muyuz? Bu anlamda özgür müyüz? Kişi olarak İnsan olmanın neresindeyiz? Bu sorular hepimizin sorularıdır.

Görünen ve yaşanan problemler ne olursa olsun dünya problemleri, insan problemleridir. İnsan dünyası dediğimiz, insanın kurduğu ve insanı var etmeye eklenen her halkayla genişleyen bu ortam, en bilindik ifadesiyle insanın kültür ortamı, yani teki, insan olma yolunda besleyen damarlar, tarihsel derinlik ve içeriklerle eklemlenerek bugünün insan dünyasını oluşturmuştur. Gelinek nokta/lar her ne ise, bu geleceğe ekleneceklerle sürekliliğin başlangıcı durumundadır. Biz bugünü ve yarını geçmişin bize eklemlenen kısmı kadar yük ve malzemeyle yaşayarak kurmaya çalışırız. Bugünün problemlerini geçmişin tarihsel yüküyle hesaplaşarak anlamaya çalışırken aslında yarının dünyasını da kurarız. Biz başlangıç olmanın sorumluluğunu yüklenmekle ya da yüklenmemekle yarının rengini oluştururuz.

Hiç kimse, hiç bir tek, insan dünyasının oluşmasının dışında kalamaz. Ancak, öyle görünüyor ki, sorumluluk alabilmek için öncelikle görmeye, sonra anlamaya ve olanı değerlendirmeye ihtiyacımız var. Yani doğru değerlendirebilmenin bilgisine sahip olmamız gerekmektedir. Bununla ifade etmek istediğim şey, herkesin gözünü, bilgisini kendi entelektüel zemininde kullanmasıdır. Bu ise değerlermiş gibi pazara sürülen hazır yargılar, yaygın, çoğu kez birbirini dışlayan karşıt yaklaşım ve teorilerle olamıyor gibi görünüyor. (Bu denenmiş yolun yanlışlığını en açık ve keskin ifadelerle F. Nietzsche'nin dile getirdiğini biliyoruz). O halde bu zemin, kendi entelektüel zeminimiz olarak nasıl var olur. Sanıyorum bu sadece okullar yoluyla sağlanan eğitilmişlikle değil, aynı zamanda yaşadığımız ortamın bütününde soluklandığımız, nefes aldığımız, bir tür beslendiğimiz ortamlarla mümkün olur. Bugün ne en genel insan dünyasında ne de günlük yapıp etmelerimizin bize ait dünyasında bizi biz kılacak, bize kendi düşünmemizin malzeme ve rengini verebilecek, kısacası kişinin kendi varoluşunu sağlayacak bir ortamda besleniyoruz. Bu yüzden de birbirimize benziyor ve tıpkı basım ürünler olarak bunu bir problem olarak yaşıyoruz. Çünkü pazarın bizi besleyen "dili", bizim anlama ve istemelerimizi de iyiden iyiye yönlendirmektedir. Çünkü Pazar moda yaratır. Modayı çoğu kez de görsel ve yazılı basınla hizmetleriyle bünyemize dahil etmekteyiz. Bugün, moda olan "okullar", mekanlar, akımlar, gazete yazarları,

sanatçılar, filozoflar, kitaplar, hatta bilim adamlarıyla reklam ve basın sektörü ürünleridir. Kişilerin görme, anlama ve değerlendirmeleri, hatta beğenileri, istemeleri, tercihleri, bir ve aynı olmakla birlikte, renkli ve çeşitliymiş gibi görünen hazır paketlerle sunulmaktadır. Dolayısıyla da bizi varolana dahil edip, varoluşumuzun yolunu bize kapatan bu “hazır dünya” ortam olarak sorgulanması gereken bir dünyadır. Belki de, tam da bu yüzden, sorgulamanın kendisi sorgulanmalıymış gibi görünmektedir. Dilin bir düşünme, sorgulama aracı olarak felsefi, bilimsel ve sanatsal imkanları sorgulanarak, dilin kendini yeniden kendi varlık temellerine oturtmak ya da yaratmak gerekmez mi?

Bir tür dil olarak bakıldığında, bugün sanatı temsil eden ortam popüler sanat olarak görülmekte ve birçok entellektüel ve aydın tarafından da eleştirilmektedir. Oysa bu dil, dünyanın en genel halini yansıtmaktadır. Bu, okunmayı bekleyen bir dildir. Bu dili okumaya çalışanlardan Larry Shiner’in¹, *Sanatın İcadı*² eserindeki görüşlerine yer vermek istiyorum. *Sanatın İcadı* kitabının arka kapak yazısında, onun bu kitapla modernliğin yerleşik kurumlarından biri olan sanatın soykütüğünü çıkarttığı, sanat ve etrafında kurulu tüm kavramlar sistemini yapısöküme uğrattığı ifade edilmektedir. Bir kültür tarihi çalışması olan bu eser, bize, bugün sanat olanın aslında modernliğin icadı olduğunu gösteren ilginç bir yaklaşım sergiliyor. Shiner, günümüzdeki sanatın varolan halini problemlili gören, bu problemin temelini modern düşünmede bulan ve bu dönem bittiğine göre, sanat ortamı da (bugünkü tarzı) sanat eserleriyle birlikte ortadan kalkabilir ve sanat bir başka evrede, başka bir tarz olarak varlığını sürdürebilir diye bakan bir düşündürür. Vardığı sonuçlar tartışılabilirse de, sanata ilişkin saptadığı problem tartışmasız görünmektedir. Ona göre, sanat eserlerinde bir patlama yaşanmaktadır: Neredeyse her şeye “sanat” denmektedir. Yorganları güzel sanat müzelerine veya ucuz romanları edebiyat müfredatına almaktan tutun da, sokak gürültülerinin senfoni salonlarında seslendirilmesine ve uydudan yayınlanan plastik cerrahi operasyonlara kadar ... yazının, gürültünün ve performansın güzel sanatlara dahil oluşu, bazılarının sanatın “ölümü”nden ümitsizce söz etmesine yol açıyor, postmodernizm bayrağı altında toplananlar ise modern güzel sanatlar sisteminin öldüğünü kabul ediyor. Ayrıca da bu yok oluş, postmodernlere göre, yeni özgürlük yolları açtığı için de bir kurtuluş olarak sevinç yaratıyor.³ Shiner, söz konusu bu eserde sanatın ölümüne üzülme mi, yoksa sevinme mi gerektiği konusunda karar vermek istemediğini belirterek, Batı toplumunun beslendiği modern sanata

¹ Larry Shiner: University of Illinois, Springfield’da felsefe profesörü olarak çalışmaktadır.

² Larry Shiner; *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi (The Invention of Art: A cultural History)*; Çev: İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.

³ a.g.e., s.20.

yaklaşıyor. Ancak bu saptama, yani sanatın, ürünlerin problematik olmasından dolayı kökenine sahip çıkılmaması 19. yüzyıl filozofu A. Schopenhauer'ın ve 20. Yüzyıl filozofu Heidegger'in de görüşlerine konu olmuştur. Ancak onlar problemi saptayıp, sanat ve insanı bir varlık temelinde görerek incelemişler ve insan olma ile sanat ilgisini kurmuşlardır.

Schopenhauer ve Heidegger'in bir bütün olarak felsefi görüşlerine baktığımızda, onların sanata ilişkin görüşlerinde ortak bir nokta görüyoruz; sanat bir tür bilgidir. Her iki filozof da, gerek sanata gerekse bilgiye ve özellikle de sanatın bilgisine önemli bir yer vermektedir. Çünkü her iki filozof için de bilgi, insanın varlık şartıdır.

Sanatın tekrar insanın özü olarak ortaya çıkmasının nasıl mümkün olacağını soruşturan Heidegger, ortaya koyduğu sanat görüşü ile hiç sözünü etmediği Schopenhauer'in görüşünü destekler görünmektedir. Her ikisi de özgün düşüncelere sahip olan bu iki filozofun sanat görüşlerinin ortaklığını göstermenin bir yolu, her ikisinin sanattan ne anladığını karşılaştırmakla mümkün görünmektedir.

Schopenhauer ve Heidegger'in sanat görüşlerine baktığımızda sanatın, nesnesi "hakikat" olan bir bilgi türü olduğu görülmektedir. Sanat eserinin ortaya koyduğu ya da gösterdiği, "hakiki olan"dır. Schopenhauer sanatın nesnesi olan hakikati "objektif ve subjektif tesadüflerin sisiyle örtüldüğü için, herkesçe doğrudan doğruya kavranılamayan hayat ve şeyler"dir⁴ diye tanımlarken, Heidegger sanatın nesnesi olan hakikati "varolanın açığa çıkması"⁵, bir başka ifade ile de aslında olduğu şey olarak varolanın örtüsünün kaldırılmasıyla ortaya çıkan şey olarak içeriklendirmektedir.

Schopenhauer sanatın nesnesi olan hakikate "ide" demektedir.⁶ Platon'dan günümüze kadar felsefe tarihinde birçok filozofun terminolojisinde yer alan ve dolayısıyla da tarihsel yükü olan bu terimi bir kez de Schopenhauer kendi varlık görüşünde içeriklendirmiştir. Ona göre "ide", temel istemenin bir tür objeleşmesini ifade eder.⁷ Temel istemenin doğrudan objeleşmesi olan "ide", Schopenhauer'ın varlık görüşünü temellendirdiği en önemli kavramlardan biridir. Kausalite zinciri dışındaki tasarım olarak ide, varlığın, yani temel istemenin bir görünüşü olan ide ise, Schopenhauer'a göre yalnızca sanat yoluyla

⁴ Arthur Schopenhauer; *The World as Will and Idea* ; The Modern Library, New York 1956. S:165.

⁵ Martin Heidegger; *Sanat Eserinin Kökeni*; Babil Yayınları, Erzurum 2003. S: 28.

⁶ Schopenhauer a.g.e., S:154-155

⁷ A.g.e., S: 143.

gösterilebilir. Sanatın kaynağı ve hedefi de idenin bilgisidir.⁸ Heidegger de sanatın nesnesine "hakikat" demektir.⁹ Ona göre, hakikat varlığın özüne ait bir özelliktir. Ancak hakikat kendini bir varolana yerleştirerek ortaya çıkar.¹⁰ Böylece sanat varolanın hakikatte ne olduğunun açığa çıkma tarzlarından biridir.

Schopenhauer ve Heidegger'in hakikat ve sanat arasında kurdukları bağlantıya baktığımızda, her ikisinin de sanatı, varolanda hakiki olanı nesne edinme olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Ancak, Schopenhauer için bir varolanda idesini görmenin tek bir yolu vardır, o da sanattır. Heidegger de ise sanat, varolanın hakikatinin açığa çıkmasının tarzlarından biridir. Schopenhauer'a göre sanattan başka hiçbir bilgi türü "ide"yi nesne edinmez ve onun bilgisini ortaya koyamazken, Heidegger için varolanın hakikatini açığa çıkarmanın sanat dışında başka olanakları da, örneğin metafizik vardır. Ancak bunların her biri hakikati kendi tarzında açığa çıkarır. Kısacası nesne aynıdır, ama hakikatin "olagelme"sinin tarzı herbirinde farklıdır.

Heidegger için sanat, hakikatin açığa çıkmasının ayrıcalıklı bir tarzıdır. Ancak, hakikat hangi tarzda gerçekleşirse gerçekleşsin öncelikle insan kendinde bir imkânı gerçekleştirmelidir. Bu noktada her iki filozofun da kişinin bir imkânı gerçekleştirmesini başlangıç olarak gördüklerini söyleyebiliriz. İsteme ya da varlığın hakikat olarak görünmesi ve gösterilmesi için "kişi"de, sanatçıda bir tür değişim olmalıdır.

Schopenhauer'a göre, yaratıcı kişinin bilme gücü diğer kişilerden daha fazladır ve bu fazlalık onu bir an için bile olsa istemesinin köleliğinden kurtarır. Kişi bir an için istemeden kurtulduğunda, teklerin yer aldığı dünyanın üstüne, kausalite dışına çıkar ve idenin görüldüğü anda ne mutlu ne de mutsuz olarak, orada, dinginlik içinde yücelik duygusunu yaşar.¹¹ Kişi, istemesini kırdığı anda baktığı tekte saf seyre dalma, saf algıya dalma ve nesnede kendini, bireyselliğini unutma yaşantısı içindedir. O, kısacık bir anda saf algı durumunda, dünyanın gözü ve taşıyıcısı olarak tekte idesini ve ide olarak dünyayı kavrayan kişidir. Bir süre sonra bu algı durumunu yitiren kişi, ait olduğu zincirin halkasına geri döner. Ancak, bu kişiyi (dehayı) diğer kişilerden ayıran özelliği, onun bir an için bile olsa istemesini kırması ve saf algı durumunu yansıtabilmesidir.¹² Oysa pek çok insan sadece kausalite zincirleri içinde yaşar ve istemesini bir an için bile susturamaz. Böyle bir

⁸ a.g.e., S: 154-155.

⁹ M. Heidegger , a.g.e., S: 71.

¹⁰ a.g.e., S: 63.

¹¹ A. Schponhauer, a.g.e., S 163-164

¹² a.g.e., S:164

değişim yaşantısı kişiye, baktığı tekte idesini görme imkânını verir. O gördüğünü, yaptığı eserde gösterebilir. Diyebiliriz ki, Schopenhauer'a göre bir kişinin hakikati görmesi ve göstermesinin bir tek imkânı vardır, o da kişinin yeter neden zinciri içindekilerin dışına çıkmasıdır.

Heidegger'in de varolanın hakikatini açığa çıkarmanın ya da hakikatin kendini ortaya çıkartmasının tek yolunu kişideki değişimle mümkün gördüğünü söyleyebiliriz. Bu değişim düşünme tarzındaki bir değişimle başlar. Düşünme, "varlığın düşünmesi"dir.¹³ Bu yüzden de düşünmenin düşünme olabilmesi için, onun "varlığın düşünmesi" olması gerekir. Varlığın düşünmesine uyan bir düşünmenin gerçekleştirilmesi insan açısından önemlidir. Çünkü ancak bu gerçekleştiğinde, varlığın insanın özüyle olan ilişkisi yerine getirilir.¹⁴ Varlığa uyan düşünmeyi gerçekleştirebilecek olan ise, varlığın sesini duyan ve bu sese uyan dili gerçekleştirebilenlerdir. Çünkü dil de varlığa aittir ve ona ait olan dil, ancak onu hakikat olarak açığa çıkarabilir. Kişinin varlığın talebini duyması, ona varlığa uyan düşünme ve dili gerçekleştirmesinin imkânını sağlar. Bu sorgulama, varlığın talebini duyma ve ona uyan düşünme ve dillendirme olanağını sağlar. İşte Heidegger'e göre, bir tür sorgulama olan sanatta, varlığı nesne edinmeden, varolanın varlıkla bağlantısının ne olduğu sorusuna cevap verilemez. Üstelik sanatın kökeninin varlığın hakikati olduğu göz ardı edildikçe, sanat adına estetik gerçekleştirilir.

Schopenhauer ve Heidegger, sanata diğer bilme ve bilgi türleri yanında ayrıcalıklı bir yer vermektedir. Her iki filozof için de sanatın bilgisi insanın varlıkla bir tür bağlantısını sağlayan, vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Sanat eseri, dünyayı ve insanı gösteren bir tür bilgidir. Bu bilgi tek şeyde onun öz olan yanını gösteren; şeyleri kausal bağları dışında görebilecek kadar açıklık kazanmış bir bilgidir, aynadır. Böyle bir aynada her insan insanı, her nesne de kendi cinsini temsil eder. Kısacası sanat eseri bize ideyi gösterir; çeşitli basamaklar olarak objeleşen istemenin, bu basamakları meydana getiren objelerin yapısını, onları o şey yapanı -idelerini- gösterir. Bu yanıla sanatın bilgisi hem insan hem de dünyayı "ebedi" kılar.

Heidegger'in konuyla ilgili görüşlerine baktığımızda onun da sanat etkinliğini gerçekleştirmeye bir imkân olarak baktığını görürüz. Her ne kadar, insan uzun bir tarih sürecinde varlık-insan bağı kurma görevini yerine getirememişse de, ona göre insan bu imkânı kendinde taşımaktadır. Varlığın açığında duran olarak insan, uygun yönelimleri gerçekleştirdiğinde, varlığın unutulmuşluğuna son verebilir, hakikatin açığa çıkmasını sağlayabilir.¹⁵

¹³ M. Heidegger, a.g.e., S: 316

¹⁴ A.g.e. S:313.

¹⁵A.g.e., Prg. 5

60 *Felsefe Açısından Pazarın Dışındaki Sanat*

Bizler günlük yapıp etmelerimizle, nesne edinme tarzımızla varolanı gördüğümüz ve bilebildiğimiz kadarıyla sınırlı sanırız. Oysa Schopenhauer ve Heidegger, varolanı temel varlıkla bağlantısı dışında tuttuğumuzda onun hep eksik bir görüntüsünü bilgi nesnesi edindiğimizi söylemektedir. İşte sanatın bilgisi bize varolanı varlık bağlantısında tanıştırır. Zaten bunu yapabilen eserler ancak sanat eseridir. Üstelik Heidegger'e göre de bir eser bu bağlantıyı ne kadar süre açık tutabilirse, o kadar sanat eseridir. Bunun yanı sıra, her iki filozofa göre de, sanat eseri hem teklerin hem de dünyanın ve hayatın asıl olan, hakikatteki özünü açığa çıkarır, gösterir. Ayrıca her iki filozofa göre, bu tür hakikati açığa çıkartmak için kişinin kendinde bir değişimi gerçekleştirmesi, "yaratıcı" olması gerekir. Schopenhauer için sanat, insanın yapısı ile ilgili bir problem ve bir insan başarısıdır. Heidegger için ise sanat insan, başarısı olmasının yanı sıra, insanın kökenidir de.¹⁶

Bu kökene sahip çıkmak, düşünmede ve düşünülene uyan dilde yaratıcı olmayı gerektiriyor ise, bu anlamda kişilerde yaratıcı olanın önünü açmak ve sanat eseri olanları talep etmekle mümkün görünmektedir.

Kendimiz ve biz olabilmemiz, üst kimliğimizin insan olduğunu kabul etmek ve insan olarak olanaklarımızı geliştirmekle mümkün görünürken, zihnimiz ve duyularımızın etki altında kaldığı ve beslendiği anlam dünyası, kurucu rolünden dolayı da önemlidir. Sesler, renkler, kokular, insanlar, ilişkiler, sözcükler, cümleler, ifadeler, sessizlikler, tepkiler, bunlar uzar da gider, ama bunlar bilgi ortamıyla ilgisiz olmayan şeylerdir. Bilgi didaktik bir ifade olmadığı zaman, birçok tarzı olduğunu kabul etmemiz gereken bir formun adıdır.

* * *

(The Art out of Market: From the point of view of Philosophy)

ABSTRACT

¹⁶ A. Schopenhauer ve Heidegger'in sanat görüşleri *Bir Bilgi Türü Olarak Sanat* adlı doktora tezinden ve Say yayınlarından çıkan *Sanat- Bilgi İlişkisi* başlıklı kitabımdan yararlanılarak yazılmıştır.

Art has been an area of concern for many philosophers since the early ages. Its subject matter and its essence, its function and its relation with life and human beings have been examined throughout the history of philosophy. It escaped attention that art produces its own kind of knowledge.

The hero of this paper is made to point at certain new possibilities, which A. Schopenhauer's and M. Heidegger's approach to art opens our notion of art.

Keywords: Art, modern fine art, works of art, truth,

Kaynakça

- HEİDEGGER, Martin. *What is Metaphysics?*. (Translated by: R.F. C. Hull, A. Crick). London, Cambridge University Press, 1956.
- HEİDEGGER, Martin. *On the Essence of Truth*. (Translated by: R.F.C. Hull, A.Crick). London, Cambridge University Press, 1956.
- HEİDEGGER, Martin. *Poetry, Language, Thought*. (Translated by: Albert Hogstadter). Toronto, Fitz Henry & Whiteside Limited, 1971.
- HEİDEGGER, Martin. "Hölderlin ve Şiirin Özü", *Çeviri Dergisi*. I, 1:1-10. (Çev: Turan Oflazoğlu). 1979.
- HEİDEGGER, Martin. *Metafizik Nedir?* (Çev: Yusuf Örnek). Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1991
- HEİDEGGER, Martin. *Sanat Eserinin Kökeni*. Çeviren: Fatih Tepebaşılı. Erzurum, Babil yayınları, 2003.
- KUÇURADİ, İoanna. *Schopenhauer ve İnsan*. İstanbul, Yankı Yayınları, 1965.
- MENGÜŞOĞLU, Takıyettin. *Felsefeye Giriş*. İstanbul, Remzi Kitabevi, 1983.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *The World as Will and Idea*. (Ed. Irwin Edman). New York, The Modern Library, 1956
- ŞİNER, Lary. *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*. Çev: İsmail Türkmen. İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2004.